

processes.

In 1928, S. Nazarevych suggested the influence of folding on the occurrence of rupture in Transnistria. According to the author the folding of gypsum, fracture of rocks of different ages (from Silurian to Neogene inclusive), the direction of the Dniester, coinciding with the main cracks, the shape of cracks may be the evidence of vigorous movements of the earth's crust, which may be the result of those mountain-building processes, which reached the maximum stress in the third age and formed Carpathians in the West.

W. Teisseyre considers the fundamental issues of epirotectonics. Based on the study of extensive Polish and foreign literature, he concludes that the network of epirogenic lines does not correspond to the arcs of mountain ranges, and vice versa - the arcs enter at the intersection of different ages. The author opposes the understanding of epirogenesis in the form of giant sea waves. W. Teisseyre believed that Podillia is one of the main nodes of the mountain movements of Eastern Europe. Within the Precarpathians, deep ridges and depressions are considered, established mainly according to geophysical data (Bibrka - Mykolayiv, Rozdil - Demnia, Kavske - Opary, Stara Sil - Zhuravno, etc.). From the point of view of oil and gas exploration, preference is given to the Precarpathian part of the Holohory-Kremenets-Boryslav line, then to the Dniester-Stryi basin and to the more ancient epiroanticlinal line Smykivtsi-Kovalivka-Hrabivka-Maidan ("Stanislaviv Horst"). The importance of Transcarpathian anticlines in the search for oil and gas fields is emphasized. It is noted, in particular, that the uplift of Boryslav and Maidan - the main productive areas of the Carpathian oil and gas zone - coincides with the axes of the Podillia-Transcarpathian anticlines Holohory - Kremenets and Smykivtsi - Kovalivka.

Some conclusions and generalizations were made by researchers in the interwar period (on the decisive role of the crystalline basement in the structure of mountain ranges, on the inheritance of ancient forms of the foundation surface and the chalk surface with modern relief, identified anticline uplifts in Paleozoic sediments and their oil and gas potential, on the coincidence of the axes of the Transcarpathian anticline uplifts and the main productive areas of the Carpathian oil and gas zone, etc.) have not lost their scientific value in our time and are confirmed by modern research.

Studies in the 1920s and 1930s of the tectonic structure of the southwestern outskirts of the ancient East-European platform contributed to the formation of a reliable basis for the establishment and conduction of extensive exploration (oil and gas, coal, sulfur, salts, phosphorites, building materials, etc.) and systematic research in the postwar years.

Key words: East European platform, tectonic structure, anticlinal uplifts, crystalline basement.

Надійшла 22.05.2021 р.

УДК 911.3:[001.4:81'373.46.-115]

DOI:<https://doi.org/10.25128/2519-4577.21.1.3>

Мирослава ВЛАХ

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ТЕРМІНОТВОРЕННЯ

З'ясовано актуальність становлення суспільно-географічного термінознавства як напрямку теорії географічної науки. Визначено головні напрямки суспільно-географічних термінознавчих досліджень. Окреслено місце суспільно-географічного термінознавства на логічному перетині загального термінознавства, теорії географічної науки та історії географічної науки. Обґрунтовано алгоритм утворення поняттєво-термінологічних систем суспільної географії через розкриття сутності суспільно-географічних об'єктів, відношень, процесів. Відзначено вплив філософських систем осягнення дійсності на зміст базових понять суспільної географії. Визначено та схарактеризовано головні методологічні принципи поняттєво-термінологічного аналізу.

Ключові слова: суспільно-географічна термінологія, суспільно-географічне термінознавство, суспільно-географічні об'єкти, суспільно-географічні відношення, суспільно-географічні процеси, об'єктивна дійсність, суб'єктивна дійсність.

Постановка науково-практичної проблеми. Актуальність і новизна дослідження. Актуальність суспільно-географічних термінознавчих досліджень зумовлена багатьма чинниками. Найголовнішим з них є динамічний розвиток теоретико-методологічної думки суспільної географії, що зумовлює виникнення нових понять і термінів. Суспільна географія створює свою наукову мову відповідно до змін у суспільному розвитку. Це зумовило, зокрема, соціологізацію, екологізацію термінології; інтенсивний розвиток політико-географічної та геополітичної термінології; активне залу-

чення термінології постіндустріального, інформаційного суспільства; появу міждисциплінарної термінології з проблем глобального і регіонального розвитку; становлення термінології на основі використання геоінформаційного методу дослідження.

Для посилення теоретизації суспільної географії важливо концептуалізувати її вербальну наукову мову. Під концептуалізацією наукової мови у когнітивній лінгвістиці розуміють уславлення обсягу і змісту наукових понять, надання їм нових смислів відповідно до суспільних і наукових реалій, логічне упоряд-

кування термінології та її подання у вигляді поняттєво-термінних систем, мовне узгодження із сучасними правописними нормами.

Потреба усталення обсягу і змісту суспільно-географічних понять зумовлена також інтенсивними процесами їхньої детермінологізації внаслідок використання геопросторового знання суміжними науками, з одного боку, і активними термінозапозиченнями, з іншого.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. Предметна сфера суспільно-географічного термінознавства недостатньо опрацьована в українській науці, оскільки спеціальні навчально-наукові та монографічні публікації відсутні. Результати термінознавчих напрацювань переважно подані у посібниках і підручниках із теорії загальної суспільної географії М. Пістуна [12], О. Топчієва [15, 16], О. Шаблія [18, 19, 20], а також в окремих термінологічних словниках А. Голікова, П. Чорномаза, Н. Казакової [8], М. Влах [4], М. Білецького, І. Ванди, Л. Котик [3], І. Савчука [13] та ін. Для концептуалізації суспільно-географічної термінології потрібно використовувати також напрацювання із загального і спеціального термінознавства [9].

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні потреби становлення і розвитку суспільно-географічного термінознавства як важливого напрямку теоретико-методологічних досліджень, у розробленні алгоритму утворення поняттєво-термінних систем суспільної географії, розкритті присутніх термінознак суспільно-географічних понять, визначенні головних методологічних принципів суспільно-географічного термінування.

Викладення основного матеріалу. Наукові засади суспільно-географічного терміну-

вання варто розглядати у межах спеціального наукового напрямку – *суспільно-географічного термінознавства*. Суспільно-географічне термінознавство – це об’єктна сфера географічного термінознавства. Воно займається вивченням термінів, терміносистем суспільної географії, закономірностями їхнього створення та функціонування.

Загальне термінознавство виникло у 30-ті рр. ХХ ст. на межі лінгвістики, логіки, психології та інших наук. На початку ХХ ст. для становлення термінознавства важливу роль відіграв Міжнародний інститут документації, заснований 1931 р., з 1938 р. – Міжнародна федерація з документації. Вона об’єднує фахівців з інформатики та науково-інформаційної діяльності.

Як міжпредметна дисципліна, загальне термінознавство охоплює такі головні напрямки досліджень: *лексикографічний* (укладання різного роду словників), *уніфікація* (унормування термінології окремих галузей науки, техніки, економіки відповідно до позначуваних понять), *стандартизація* (вироблення термінів-еталонів, які відповідали б усім лінгвістичним і логічним вимогам та використовувались у межах як певної галузевої терміносистеми, так і на міжгалузевому рівні), *створення категорій і баз даних, переклад термінів, термінологічне редагування, організаційний* (видання спеціальних журналів, збірників із проблем термінознавства, організація конференцій тощо).

Щодо загального географічного термінознавства, то воно розміщене на логічному перетині принаймні трьох галузей наукового знання – загальне термінознавство, теорія географічної науки, історія географічної науки (рис. 1).

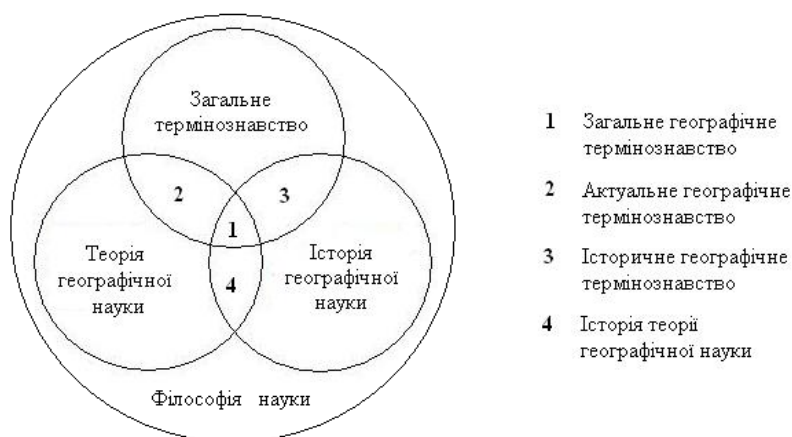

Рис. 1. Логічна модель географічного термінознавства

Позиціонування географічного термінознавства у системі наукового знання зумовлене

тим, що становлення і розвиток термінології пов’язані з процесами теоретизації географії,

зокрема з поступальним переходом від описової до пояснювальної, прогностичної і прикладної парадигм. Оскільки розвиток географічної термінології – це тривалий історичний процес, важливим є історико-лінгвістичний метод її дослідження, використання історичної спадщини географічної науки.

Для логічного моделювання взаємозв'язку порівнюваних наукових галузей використано метод “кругів Ейлера”, побудованих за допомогою відношень підпорядкування та перетину між поняттями залежно від їхнього обсягу. Метод дав змогу термінувати такі окремі підгалузі: *актуальне географічне термінознавство* (перетин загального термінознавства і теорії географічної науки), *історичне географічне термінознавство* (перетин загального термінознавства та історії географічної науки), *історія теорії географічної науки* (перетин теорії географічної науки та історії географічної науки).

Аналізовані головні та міждисциплінарні наукові напрямки входять в обсяг поняття *філософія науки*, але не вичерпують його. Предметом дослідження філософії науки у вузькому значенні є аналіз і пояснення понять та теорій науки (неопозитивізм), у широкому – формулювання світогляду, який сумісний із найважливішими науковими теоріями або навіть заснований на них [21]. Згідно з різними світоглядними підходами, поняття й відповідні їм терміни потрактовують або у зв'язку з об'єктивною дійсністю (класична метафізична традиція), або з суб'єктивними мисленнєвими і образними конструктами – поняттями, образами, міфологемами тощо (течії позитивізму, феноменалізм, екзистенціалізм, постмодернізм).

Загальноновизнано, що розвинена терміносистема є індикатором теоретичного розвитку будь-якої науки. Аналіз чинних схем класифікації географії, виконаних українськими і зарубіжними авторами та інституціями, підтверджує недостатню увагу до цього напрямку теоретичних узагальнень. Географічне термінознавство не подане на жодній із проаналізованих нами 47 схем структурування загальної географії, 4 схем – природничої географії та 10 схем – суспільної географії [6]. Загальне географічне термінознавство повинно посісти належне місце у блоці теоретико-методологічних наук системи географічного знання, а природничо- і суспільно-географічне термінознавство – у блоках відповідно загальної природничої географії і загальної суспільної географії.

На сучасному етапі розвитку суспільної

географії найважливішим напрямком термінознавчої роботи є систематизація її розгалуженої термінології, що виникла унаслідок диференціації та інтеграції суспільно-географічного знання, формування нових між- і трансдисциплінарних наукових напрямків [5].

Зазначене актуалізує проблему створення наукового алгоритму суспільно-географічного термінотворення. Перші напрацювання у цьому напрямку пов'язані з іменем Е. Алаєва [1]. Науковець для утворення поняттєво-термінних систем “Географія”, “Економіка”, “Соціологія”, “Соціально-економічна географія” використав логічну концепцію категоріальної структури “*речі – властивості – відношення*”, розроблену А. Уйомовим. На думку цього філософа, “*можна вивчати головним чином речі, переважно окремі властивості або відношення, однак не можна вивчати щось інше, окрім речей, властивостей, відношень*” [14].

Річ – поняття, контекст значення якого вказує, що існує дещо визначене, стале і незалежне. Українська лексема *річ* мовно пов'язана з *реченням* (давньослов'янське *ректи* – говорити, діяти, робити “діло”). У класичній метафізичній традиції категорія речі характеризувала буття в його тілесному (протяжному) вимірі. Філософія Нового часу витлумачує *річ* як виявлення субстрату суцього – речовини, або ж матерії. Окрім матеріалістичного, існує й символістське розуміння речі як деякого репрезентанта образу світу. У феноменології Е. Гуссерля (1859–1938) *річ* – це самоочевидність і смислова перспектива життєвого світу. У філософській системі М. Гайдеггера (1917–1976) світ наявний у речі як її власна істотність [17].

Предмети вирізняються своїми властивостями, які становлять якісну межу речі. *Властивість* – філософська категорія, яка виражає один із моментів виявлення сутності речі у відношеннях з іншими речами; те, що уподібнює до інших предметів або відрізняє від них. *Відношення* – філософська категорія, яка відображає взаємозалежність елементів певної системи. Ця взаємозалежність зумовлена матеріальною і духовною єдністю світу, має універсальний і об'єктивний характер.

Е. Алаєв, використавши логічну тріаду “*речі – властивості – відношення*”, розробив поняттєво-термінну систему соціально-економічної географії через терміни на позначення відповідних *об'єктів, відношень і процесів*. Ці головні поняттєві ядра й формують матрицю суспільно-географічної терміносистеми.

Підхід до створення системи понять сус-

пільної географії через властивості, відношення, процеси території використав О. Шаблій. *Природні властивості* (природні умови, якість довкілля, природні ресурси), *суспільні властивості* (ємність, освоєність, демографічні, соціальні, господарські), *просторові властивості* (метричні, топологічні) та *відношення* (просторові, положення) формують, за О. Шаблієм, обсяг поняття *географічний потенціал території*, а процеси функціонування, диференціації, інтеграції, системоформування охоплюють обсяг поняття *територіальна організація* [18].

Зазначаємо, що проаналізовані напрацювання А. Уймова, Е. Аласва, О. Шаблія стосуються матеріального (*уречевленого*) світу. Поза увагою дослідників – *суб'єктивізована* дійсність. На потребу вивчення нематеріальної дійсності вказує О. Шаблій, виокремлюючи поряд з *реальними*, також *концептуальні* та *віртуальні* об'єкти дослідження науки [20]. Оскільки дослідження як реальних, так і віртуальних об'єктів відбувається з використанням наукових концептів (понять, категорій, теорій тощо) виокремлювати їх як однопорядкові феномени досить дискусійно.

Потракткування змістової сутності об'єктів наукового географічного пізнання зумовлене певною філософською системою осягнення *дійсності*. Під дійсністю (похідне від слова *дія*, лат. *dei* – діяч) розуміють здійснену реальність у всій сукупності – дійсність не тільки речей, а й уречевлених ідей, ідеалів, загальноприйнятого знання. Антонім до дійсності – *можливість* (усе можливе може стати дійсним).

У класичній філософії фундаментальними категоріями є поняття *об'єктивного* і *суб'єктивного*, або *реального* та *ідеального*. Діалектику об'єктивного і суб'єктивного розкриває філософська *категорія відображення*, що позначає властивість будь-яких тіл, явищ, процесів, подій змінюватися під впливом взаємодії між собою і зберігати зміни, які виникають, у специфічних формах (знаки, відбитки, структурні перетворення, енергетичні збурення тощо). Вирізняють різні види відображення залежно від рівня структурної організації систем, що відбивають інші системи. Найрозвиненіші й найдосконаліші види відображення пов'язані з розвитком суспільства та діяльністю людини. Процес відображення тут відбувається через взаємодію суб'єкта і об'єкта, а результат відображення виявляється у різновидах індивідуальної та колективної свідомості (наука, мистецтво, право, політика, мораль тощо) [17].

У сучасній філософській традиції відображення потрактують як *рефлексію* – співвідносність елементів мислення і дійсності. Рефлексія є інтелектуальним засобом відтворення універсальних зв'язків речей та істот, елементів, начал, причин тощо [17].

Модерне розуміння діалектики об'єктивного і суб'єктивного розкривають філософські принципи *суб'єктивізації об'єктивного* та *об'єктивізації суб'єктивного*, згідно з якими знання про “*об'єктивні характеристики навколишнього світу*”, які досліджують природничі, технічні, формально-логічні науки, мають стати частиною суб'єктивного досвіду людини і, навпаки, повинна відбуватися об'єктивізація “*суб'єктивних характеристик когнітивного досвіду людини*”, які вивчають суспільні та гуманітарні науки [2]. Саме такий підхід забезпечує формування наукової картини Світу як особливої форми систематизації знання, якісного узагальнення і світоглядного синтезу різних наукових теорій.

Взаємовідношення об'єктивного і суб'єктивного характеризує також інформаційна теорія – одна зі складових частин кібернетики. Розвиток цієї теорії актуалізує філософські проблеми поняття інформації, виявлення його обсягу та об'єктивного змісту.

На основі принципу доповнюваності Н. Бора, що був розроблений на прикладі квантової механіки і отримав пізніше філософський статус, об'єктивну (матеріальну, або уречевлену) дійсність доречно квантифікувати як реальну і віртуальну (рис. 2).

З огляду на підходи сучасного природознавства, *реальну дійсність* (лат. *realis* – речовинний, дійсний, від *res* – річ, предмет) потрактують як таку, що верифікується чинними методами дослідження. Протилежні до реальності поняття – *ілюзія*, *фантазія*, *ідеальне*. Реальну дійсність утворює множина взаємопов'язаних дискретних реальних об'єктів, відповідно *реальну геопросторову дійсність* – реальні геооб'єкти, або *геореали*.

Віртуальну дійсність, або *постметафізичну реальність* (лат. *virtualis* – спроможний, здатний, можливий) формують об'єкти, наявність яких неможливо зафіксувати безпосередньо, однак очевидність яких припускається й іноді підтверджена ефектами [7]. Існують й інші потракткування віртуального, найчастіше як уявного.

У процесі відображення об'єктивної дійсності виникає *суб'єктивізована дійсність*, представлена об'єктами мисленнєвої діяльності людини – логічними конструктами-концептами (*концептуальна дійсність*) та об'єкта-

ми інженерно-технічної, мистецької діяльності людини (доповнена дійсність). Головними гео-концептами є поняття, терміни географічної науки, картографічні і математико-географічні моделі. Доповнену геодійсність утворюють ГІС-моделі, геосценарії, геопрогнози демогра-

фічного, соціально-економічного, геоекологічного, політико-географічного розвитку регіонів і світу загалом тощо. Її об'єктну сферу утворюють також вербальні і візуальні твори мистецтва (література, живопис), у яких відображено Світ у єдності усіх виявів.

Рис. 2. Логічна модель геопросторової дійсності

Зазначимо, що виокремлені нами елементарні форми геопросторової дійсності – реальна, віртуальна, концептуальна, доповнена – виявляються лише гносеологічно за умови розгляду антагоністичних пар (об'єктивне – суб'єктивне; реальне – віртуальне; реальне, віртуальне – концептуальне; концептуальне – доповнене). За такого поліонтичного потрактування дійсності можна побудувати систему знання, що враховує досягнення природничих і гуманітарних наук загалом.

Аналіз суспільно-географічних текстів засвідчує домінування термінології на означення реальних географічних об'єктів, відношень, процесів. Лексеми *географічні об'єкти, географічні відношення, географічні процеси, географічні структури* лінгвістично некоректні. За В. Пашенком, вони стосуються об'єктно-сутнісної наукової мови, у структурі якої не варто використовувати назву науки [11]. Правильніше – *геопросторові чи геоторіальні об'єкти, відношення, процеси, структури*. Однак принцип традиції і консенсусу у географічному термінотворенні закріплені навіть нормативно-законодавчими матеріалами. Закон України “Про географічні назви” потрактовує *географічні об'єкти* як “цілісні і відносно стабільні утворення Землі природного або антропогенного походження, що існують або існували в минулому і характеризуються певним місцеположенням” [10]. У Законі вирізняє орографічні, гідрографічні, адміністративно-територіальні, соціально-економічні, природно-заповідні об'єкти.

Для позначення об'єкт-предметної сфери

географічної науки, окрім філософських категорій *речі – властивості – відношення*, важливими є категорії *простору і часу*, точніше *геопростору, геочасу та геочасопростору*.

Геопростір – це сукупність відношень між геооб'єктами, які розташовані на конкретній території (геоторії) і розвиваються в часі під впливом природних та антропогенних чинників (реляційна концепція). Аналіз поняттєвої системи *геопростір* засвідчує множинний видовий і розмірний ряд її термінології. Зокрема, терміновано такі види геопростору: *монопростір, поліпростір, єдиний простір, геополе, постгеографічний простір; природний* (абіотичний, біотичний), *суспільний* (демографічний, соціальний, культурний, екологічний, політичний, інформаційний, кібернетичний), *соціоприродний* (екологічний). Розміри геопростору традиційно представлені *локальним, регіональним та глобальним* рівнями [5].

Термінно зафіксовано множинність геочасу: *об'єктивний, суб'єктивний; абсолютний, відносний; лінійний, цикловий; ретроспективний, актуальний, перспективний* [5]. Термінотворення у напрямку часової географії (хроногеографії) активно відбувається. Виникли нові поняття з кореневою основою *темп* (лат. *tempus* – час): *темпосвіт, темпоральність, темпоральний синергізм* тощо. Щодо концепту *геочасопростір*, то він нерозвинений у поняттєво-термінному аспекті, хоч доцільність його використання зумовлена просторово-часовою дискретністю географічних об'єктів.

При утворенні й використанні термінологіки важливо враховувати її істотні атри-

бутивні і реляційні (властивості, відношення) ознаки, кожна з яких необхідна, а всі разом достатні для того, аби вирізнити певний предмет (або сукупність, множину предметів) від інших. Головними логічними прийомами визначення ознак термінованих понять (термінознак) є *порівняння* (виявлення схожості або відмінності між предметами), *аналіз* (розчленування схожих предметів на елементи), *абстрагування* (виокремлення істотних ознак), *синтез* (поєднання істотних ознак), *узагальнення* (поширення істотних ознак на однорідні предмети).

Істотними (головними, необхідними) ознаками, або інваріантними стабільними компонентами у структурі значень суспільно-географічних термінів є *геоторіальність* (*геокомоторіальність*), *системність*, *інтегральність*, *конкретність*, *здатність до картографування*, *можливість використання ГИС-моделей*. Відсутність хоч би однієї з цих ознак ставить під сумнів належність термінолексми до поняттєво-термінної системи суспільної географії.

Окрім головних, необхідних існують й похідні ознаки. Наприклад, ознака геоторіальності може мати територіальний, акваторіальний, аероторіальний види; системність розрізняють за типом та ієрархією формувальних зв'язків, інтегральність – за типом позасистемних зв'язків; конкретність має локальний чи регіональний виміри.

Традиційні термінознаки суспільно-географічних понять видозмінюються в нових суспільних реаліях. Наприклад, нового змісту набуває ознака геоторіальності. Глобалізація і віртуалізація суспільного життя (глобальна економіка, глобальна фінансова система, глобальний життєвий простір, цифрова економіка, віртуалізація глобального відтворення тощо) дають підстави стверджувати про екстериторіальний (позатериторіальний) характер окремих видів життєдіяльності людини. Екстериторіальність за таких умов може мати два вияви: наддержавний (територіальний у такому разі є синонімом державного, або національного) та віртуальний.

З'ясувати зміст поняття, його нові смисли допомагає поняттєво-термінний аналіз. Він передбачає вивчення історії зародження, становлення та розвитку понять, розкриття взаємодії термінів, визначення їхнього місця у поняттєвому апараті наукового дослідження.

Головні методологічні принципи поняттєво-термінного аналізу:

- *логічна і мовна узгодженість (несуперечність)* загальнонаукової і конкретно-

наукової термінології.

Логічна узгодженість полягає у збереженні логічних зв'язків при термінуванні понять різних наукових напрямків. Наприклад, при термінуванні як родового поняття *система*, так і видового поняття *суспільно-географічна система* важливими є ознаки цілісності і подільності, інтегративності, емерджентності, гетерогенності, структурованості, ієрархічності, стійкості тощо.

Мовна узгодженість при термінуванні понять вимагає дотримання зв'язків, що характерні для природної мови (синонімних, антонімних, словотвірних, граматичних тощо);

- *верифікація термінів* (лат. *verification* – доказ, підтвердження) – перевірка вірогідності, підтвердження за допомогою логічної перевірки доказів того, що терміни узгоджуються з об'єктами, відношеннями, процесами дійсності, які вони позначають, та відповідають вимогам до термінування. За прямої, або безпосередньої верифікації аналізують предметне відношення (слово – предмет), тобто включення концептуального значення до цілого класу денотатів або до певного, одиничного денотата (лат. *denotatum* – позначуване). Непряма верифікація полягає у визначенні місця терміна у науковій терміносистемі (логічна узгодженість). Верифіковані терміни однозначно зорієнтовані на відображувану дійсність та є моносемними;

- *фальсифікація термінів* (лат. *falsificatio* – підробка, неправильне тлумачення), або спростування ознак термінів – виявлення твердження, що спростовує необхідність номінації окремого поняття (якщо термін логічно не можна спростувати, його поява і використання недоречні). Наприклад, вживання терміна *система* спростовує ознака відсутності зв'язків між її окремими компонентами;

- *валідність термінів* (англ. *valid* – дійсний; що має силу, придатний) – обґрунтування придатності термінів до вживання як у теоретичних, так і прикладних дослідженнях. Наприклад, термін *територіально-виробничий комплекс* вірогідний, має предметну співвіднесеність до виробничої реальності, однак у сучасних українських реаліях мало використовуваний, має низьку валідність;

- *багатовекторність* – використання різних джерел для формулювання терміна, відбір маркерних термінів окремих наукових шкіл, науковців для аналізу на предмет адекватності відображення дійсності. Це дає змогу зменшити синонімію термінів як одну з головних ознак неупорядкованої термінології;

- *виокремлення об'єктивного змісту*

терміна від його ідеологічних і суб'єктивних нашарувань, що особливо важливо для суспільної географії внаслідок зміни її теоретико-методологічних засад. Людиноцентризм сучасного суспільно-географічного поняттєвого дискурсу робить неправомірним, наприклад, використання понять *продуктивні сили, трудові ресурси* (ліпше *працересурсний потенціал, людський капітал*), *трудова міграція* (ліпше *заробітчанська міграція*) тощо;

- гармонізація питома української термінології і запозичень, особливо термінів-інтернаціоналізмів для підняття міжнародного статусу української наукової мови.

Методологічні принципи поняттєво-термінного аналізу суголосні з принципами підтвердження істинності наукового знання, сформульованими філософами – представниками Віденського гуртка М. Шліком (1882–1936) і Л. Вітгенштайном (1889–1951), а також британсько-австрійським філософом К. Поппером (1902–1994).

Висновки та перспективи використання результатів дослідження. Суспільно-географічне термінознавство є важливим нау-

ковим напрямком теорії географії. Актуальність дослідження його становлення і розвитку зумовлена динамізмом теоретико-методологічної думки суспільної географії. Систематизація суспільно-географічних термінів повинна відбуватися за алгоритмом: *об'єкти – відношення – процеси*. Потрактування сутності суспільно-географічних об'єктів – головних ядер суспільно-географічного термінування – вимагає враховувати особливості окремих філософських систем осягнення дійсності. Унормуванню суспільно-географічної лексики сприятиме усталення термінознак головних наукових категорій. При суспільно-географічному термінуванні необхідно дотримуватися таких головних методологічних принципів: логічна і мовна узгодженість (несуперечність) загальнонаукової і конкретно наукової термінології; верифікація термінів; фальсифікація термінів; валідність термінів; багатовекторність; виокремлення об'єктивного змісту терміна від його ідеологічних і суб'єктивних нашарувань; гармонізація питома української термінології та запозичень.

Література:

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – Москва : Мысль, 1983. – 350 с.
2. Антологія сучасної філософії науки, або усмішка ASIMO / За наук. ред. В. П. Мельника та А. С. Синиці [пер. І. В. Грабовський, У. І. Луц, А. С. Синиця]. – Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2017. – 568 с.
3. Білецький М. І. Соціальна географія: словник-довідник / М. І. Білецький, І. В. Ванда, Л. І. Котик. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – 164 с.
4. Влах М. Географія населення: словник-довідник – Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 241 с.
5. Влах М. Теорія і методологія географічної науки: навч. посібник / М. Влах, Л. Котик. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. – 344 с.
6. Влах М. Теорія і методологія географічної науки: навч. посібник для самостійної роботи студентів / М. Влах, Л. Котик. – Ч. 2.: Допоміжні навчальні матеріали. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. – 138 с.
7. Гокінг С. Найкоротша історія часу / С. Гокінг, Л. Млодінов [пер. з англ. І. Андрущенко]. – Харків: КСД, 2016. – 160 с.
8. Голіков А. П. Словник-довідник суспільно-географічних термінів / А. П. Голіков, П. О. Черномаз, Н. А. Казакова. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2001. – 46 с.
9. Дудок Р. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках: монографія / Р. Дудок. – Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 358 с.
10. Закон України “Про географічні назви” від 31 травня 2005 р. №2604 – IV. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2005. – №27.
11. Пащенко В. М. Смислові обґрунтування змістових виправлень текстів. Атрибутивне наукознавство: монографія / В. М. Пащенко. – Київ: Мапа, 2015. – 64 с.
12. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії / М. Д. Пістун. – Київ: Вища шк., 1996. – 231 с.
13. Савчук І. Г. Словник суспільної географії / І. Г. Савчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://geohub.org.ua/geography>.
14. Уёмов А. И. Вещи, свойства и отношения / А. И. Уёмов. – Москва: АН СССР, 1963. – 184 с.
15. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: підручник / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.
16. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методика: навч. посібник / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
17. Філософський енциклопедичний словник / [НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; гол. ред. В. І. Шинкарук]. – Київ: Абрис, 2002. – 742 с.
18. Шаблій О. І. Поняття і категорії СЕГ / О. І. Шаблій // Соціально-економічна географія світу / [за ред. С. П. Кузика]. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1998. – С. 19–28.
19. Шаблій О. Суспільна географія: у двох кн. Кн. перша. Проблеми теорії, історії та методика дослідження: [Вибрані твори] / О. Шаблій. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 814 с.
20. Шаблій О. І. Фундаментальні об'єкти дослідження суспільної географії у класичному, некласичному і постнекласичному вимірах / О. І. Шаблій // Україна: географічні проблеми сталого розвитку: зб. наук. праць. – Київ: Обрії, 2004. – С. 96–101.

21. Losee J. A Historical Introduction to the Philosophy of Science / J. Losee // British Journal for the Philosophy of Science. – 1973. – 24 (3). – P. 307–313.

References:

1. Alayev, E. B., 1983. Sotsialno-ekonomicheskaya geografiya: Ponyatiyno-terminologicheskyy slovar [Socio-Economic Geography: Conceptual and Terminological Dictionary]. Moskva: Mysl. 350 (in Russian)
2. Antolohiya suchasnoyi filosofiyi nauky, abo usmishka ASIMO, 2017. Za nauk. red. V. P. Melnyka ta A. S. Synytsia [per. I. V. Hrabovskyy, U. I. Lushch, A. S. Synytsia] [Anthology of Contemporary Philosophy of Science, or ASIMO Smile]. Lviv: LNU imeni I. Franka. 568 (in Ukrainian)
3. Biletskyi, M. I., & Vanda, I. V., & Kotyk, L. I., 2014. Sotsialna heohrafiya [Social Geography]. Lviv: LNU imeni I. Franka. 164 (in Ukrainian)
4. Vlakh, M., 2005. Heohrafiya naseleння [Geography of Population]. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni I. Franka. 241 (in Ukrainian)
5. Vlakh, M., & Kotyk, L., 2019. Teoriya i metodolohiya heohrafichnoyi nauky [Theory and Methodology of Geographic Science]. Lviv: LNU imeni I. Franka. 344 (in Ukrainian)
6. Vlakh, M., & Kotyk, L., 2019. Teoriya i metodolohiya heohrafichnoyi nauky. Ch. 2. Dopomizhni navchalni materialy [Theory and Methodology of Geographic Science. Part 2: Supporting materials]. Lviv: LNU imeni I. Franka. 138 (in Ukrainian)
7. Hoking, S., & Mlodinov L., 2016. Nayikоротsha istoriya chasu [A Brief History of Time]. Kharkiv: KSD. 160 (in Ukrainian)
8. Holikov, A. P., & Chernomaz, P. O., & Kazakova, N. A., 2001. Slovnyk-dovidnyk suspilno-heohrafichnykh terminiv [Dictionary-Handbook of Socio-Geographical Terms]. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina. 46 (in Ukrainian)
9. Dudok, R., 2009. Problema znachennia ta smyslu termina v humanitarnykh naukakh [The problem of significance and meaning of term in the humanities sciences]. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni I. Franka. 358 (in Ukrainian)
10. Zakon Ukrainy "Pro heohrafichni nazvy" vid 31 travnya 2005 r. №2604-IV [The Law of Ukraine "On Geographical Names" of May 31, 2005, No. 2604]. Retrieved from URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2604-15>
11. Pashchenko, V. M., 2015. Smyslovi obgruntuvannya zmistovykh vypravlen tekstiv. Atrybutyvne naukoznavstvo [Semantic Substantiation of Content Corrections of Texts. Attributive Science of Science]. Kyiv: Mapa. 64 (in Ukrainian)
12. Pistun, M. D., 1996. Osnovy teorii suspilnoyi heohrafiyi [Fundamentals of the Theory of Human Geography]. Kyiv: Vyscha shkola. 231 (in Ukrainian)
13. Savchuk, I. H. Slovnyk suspilnoi heohrafiyi / I. H. Savchuk [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: <https://geohub.org.ua/geography> (in Ukrainian)
14. Uyomov, A. Y., 1963. Veshchi, svoystva i otnosheniya [Things, Properties and Relationships]. Moskva: AN SSSR. 184 (in Russian)
15. Topchiyev, O. H., 2009. Osnovy suspilnoyi heohrafiyi [Fundamentals of Human Geography]. Odesa: Astroprint. 544 (in Ukrainian)
16. Topchiyev, O. H., 2005. Suspilno-heohrafichni doslidzhennya: metodolohiya, metody, metodyky [Human-Geographical Research: Methodology, Methods, Methodics]. Odesa: Astroprint. 632 (in Ukrainian)
17. Filosofskyy entsyklopedychnyy slovnyk, 2002 [Philosophical Encyclopedia Dictionary]. NAN Ukrainy, Instytut filosofiyi imeni H. S. Skovorody; hol. red. V. I. Shynkaruk. Kyiv: Abrys. 742 (in Ukrainian)
18. Shabliy, O. I., 1998. Poniattya i katehoriyi SEH. Sotsialno-ekonomichna heohrafiya svitu [Concept and Category SEG. Socio-Economical Geography of the World]. Ternopil: Pidruchnyy i posibnyky. 19–28 (in Ukrainian)
19. Shabliy, O., 2015. Suspilna heohrafiya: u dvokh kn. Kn. persha. Problemy teorii, istoriyi ta metodyky doslidzhennya: [Vybrani tvory] [Human Geography: in two Vol. Volume One. Problems of the Theory, History and Methodic of Research]. Lviv: LNU imeni I. Franka. 814 (in Ukrainian)
20. Shabliy, O. I. (2004). Fundamentalni obyekty doslidzhennya suspilnoyi heohrafiyi u klasychnomu, neklasychnomu i postneklasychnomu vymirakh. Ukrainy. Heohrafichni problemy staloho rozvytku. Kyiv: Obriyi, 96–101 (in Ukrainian)
21. Losee, J. (1973). A Historical Introduction to the Philosophy of Science. British Journal for the Philosophy of Science. 24 (3). 307–313 (in English)

Аннотация:

Мирослава Влах. НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗРАБОТКИ ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Раскрыто актуальность становления общественно-географического терминоведения как направления теории географической науки. Определены главные направления общественно-географических терминоведческих исследований. Определено место общественно-географического терминоведения на логическом пересечении общего терминоведения, теории географической науки и истории географической науки. Обоснован алгоритм разработки понятийно-терминологических систем общественной географии посредством раскрытия сущности общественно-географических объектов, отношений, процессов. Подчеркнуто влияние философских систем постижения действительности на содержание базисных понятий общественной географии. В соответствии со современными научными подходами выделены формы геопространственной действительности: объективная (реальная, виртуальная), субъективизированная (концептуальная, дополненная). Выяснено важность инвариантных признаков общественно-географических понятий: геоториальность, системность, интегральность, конкретность, способность к картографированию и ГИС-моделированию. Разработаны и охарактеризованы главные методологические принципы понятийно-терминологического анализа: логическая и языковая согласованность (непротиворечивость) общенаучной и конкретно научной терминологии, валидность терминов, многовекторность, выделение объективного содержания термина от его идеологических и субъективных наслоений, гармонизация истинно украинской терминологии и заимствований, особенно терминов интернационализмов.

Географічне термінознавство являється важливим научним напрямком теорії географії. Актуальність дослідження його становлення і розвитку обумовлена динамізмом теоретико-методологічної мислі суцільної географії. Систематизація суцільно-географічних термінів повинна відбуватися за алгоритмом: об'єкти - відносини - процеси. Трактування сутності суцільно-географічних об'єктів - головних ядер суцільно-географічного термінування - вимагає враховувати особливості окремих філософських систем пізнання дійсності. Нормуванню суцільно-географічної лексики сприяти укріпленню термінознак головних наукових категорій. При суцільно-географічному термінуванні необхідно дотримуватися наступних головних методологічних принципів: логічна і мовна узгодженість (непротиріччя) загальнонаукової і конкретно наукової термінології; верифікація термінів; фальсифікація термінів; валідність термінів; багатовекторність; виділення об'єктивного змісту терміна від його ідеологічних і суб'єктивних наслідків; узгодження істинно української термінології і запозичень.

Ключові слова: суцільно-географічна термінологія, суцільно-географічне термінознавство, суцільно-географічні об'єкти, суцільно-географічні відносини, суцільно-географічні процеси, об'єктивна дійсність, суб'єктивна реальність.

Abstract:

M. Vlach. SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF HUMAN-GEOGRAPHICAL TERMINOLOGY CREATION

The importance of human-geographical terminology-knowledge as area of theory of geographical science is emphasized in this article. Human-geographical terminology-knowledge highlights the terms, terminology, systems of terms, the approaches of their creation and functioning. As the main issues of human-geographical terminology research are determined: lexicography, unification of terms, standardization of terms, the creation of categories and databases, translation of terms, editing of terms, and organizational. The place of human-geographical terminology- knowledge in the system of scientific knowledge on the logical cross-section of general terminology, theory of geographical science and history of geographic science is revealed.

It is established that the importance of human-geographical terminological research is determined by many factors. The most important among them is the dynamic development of theoretical and methodological thoughts in human geography, which leads to the emergence of new concepts and terms. In particular there is a significant increase of sociologization, environmentalization of terminology; intensive development of political and geographical, geopolitical terminology; active involvement of the terminology of the post-industrial, informational society; an interdisciplinary terminology on global and regional development issues is occurred; created terminology based on the usage of geoinformation method of research.

To systematize human-geographical terminology, a scientific algorithm for the conceptual-terminological systems is proposed through disclosure of the essence of human-geographical objects, relations, processes, structures. Interpretation of the essence of human-geographical objects, and, appropriate, relations, processes, structures, is determined by specific philosophical systems of cognition of reality. Accordingly, the objective reality is highlighted, including real and virtual, as subjectivized reality, including the conceptual and complementary reality.

The importance of the distinguishing of terminological features of human-geographical concepts such as geotourality, systematic, integrity, concreteness, the ability to map, and using GIS models are established by this research.

The next main methodological principles of the terminological analysis are defined: logical and linguistic consistency (noncontradiction) of general and specific scientific terminology, verification of terms, falsification of terms, multi-vector, distinguishing of the objective meaning of the term despite of its ideological and subjective layers; harmonization of national terminology and borrowing, especially the international terms.

Socio-geographical terminology is an important scientific field of geography theory. The relevance of the study of its formation and development is due to the dynamism of theoretical and methodological thought of social geography. Systematization of socio-geographical terms should take place according to the algorithm: objects - relations - processes. Interpretation of the essence of socio-geographical objects - the main cores of socio-geographical termination - requires consideration of the peculiarities of individual philosophical systems of comprehension of reality. Normalization of socio-geographical vocabulary will be facilitated by the establishment of terms of the main scientific categories. In socio-geographical termination it is necessary to adhere to the following main methodological principles: logical and linguistic consistency (consistency) of general scientific and specifically scientific terminology; verification of terms; falsification of terms; validity of terms; multivectority; separation of the objective meaning of the term from its ideological and subjective layers; harmonization of specific Ukrainian terminology and borrowings.

Keywords: human-geographical terminology, human-geographical terminology-knowledge, terminology human-geographical objects, human-geographical relations, human-geographical processes, objective reality, subjective reality.

Надійшла 24.05.2021 р.